

IPANEMA ´KO ATSOA

Bein baten, ondore itzelak ekarriko leuskidazan jazoera siñisteziñak ezustean arrapatu ninduan. Ara...

Iru eguneko egotaldia nire aukeran neban Rio de Janeiro´n, ekarritako gaiak ustu bitartean. Ereti areitan oi neban lez, lenengo egunean bearrezko erosketak ontzirako eginda gero, bigarreanean, portutik erri-berebilla artuta, Copacabana ondartzara jatsi nintzan, eta emendik oiñez Ipanema ondartzaraiño. Onen atzean, La Lagoa deritxan zingira ederra datza, eta onen ertzetik egurastuta gero, erri-berebillaren geldi-lekura abiatzen nintzala ontzirakoa egitearren, lepo-gaiñean sendor bat lorratzen eban atso baltza ikusi neban. Egur-soiña ez zan andiegia, baiña emakume doakabe arentzat zama nekagarria izanik, tatarrez eta arnas-estuka joian. Ustekabez, beraganako errukiak eraginda, urreratu nintzakion, eta,

—Aizu, —itaundu neutsan—, nora zoaz egur-sendor ori lepoan artuta...?

—Ai ene, Jauna...! —erantzun eustan atsanka—. Itsasoak ondartzara jaurtiten dauan egur-billa. Branca gaixoak txarto ikusten dau bere burua, egunoroko janari landerra bera ta billobentzat atondu aal izateko.

Zailla zan benetan, atso aren adiña igartea, leku areitan, tropikoetan, emakumeen larmintzak garai-aurrekoz zimeltzen dira-ta. Aurpegira adi-adi begiratu ondoren, irurogei bat urteko izango zala begitandu yatan. Afrika´tik lurjabeek ekarritako jopuen ondorengoan zan, biziera lander, ezaiña jasateko epaitua jaiotzatik, eta eriotzaz soillik amaituko zan nekaldia, bere uxa-eziñeko patua izanik. Ustekabez, erruki andiak artu ninduan, eta biotz-eragiñari jarraituz, danatzaz aztuta sendorra lepo-gaiñetik kendu neutsan, eta gal-tzarpean jarrita,

— Aizu, Branca, non bizi zara...?

Andik urrun ez egoan txabolategi bat erakutsi eustan, auxe iñostala:

—Or aurrean ikusten dozun "favela" orretan.

—Goazen ba, neuk eroango dautsut egur-sointxua.

Zeru-lurreko bedeinkaziño guztiak opa izaten eustazala, Branca nire albotik ibiltzen asi zan, txabolategirantz bideratzen gintzazala. Egun berotsua izanik, eguzki kiskalgarriean aldatz-gora abiatu gintzazan zingiratik urruntzen gintzazala. Ibilli genbiltzala, bere billoben gora-beerak emostazan Branca´k, etenaldi ugariak egiteko beartua izanik arnasa irabazteko. Noizbait, "favela"ra elduta bide aldapatsuan gora joan gintzazan, lataz, olez, eta lurrez egiñiko txabol areitatik, sunda nazkagarriak inguratzen ginduzala. Neska-mutikoak erdi-billutsik jolasten ziarduen oi bizitan. Oneitariko batzuk urreratu yakuzan niri txanponak eskatuz, baiña Branca´k uxatu ebazan makilla erabilliz. Guenez, besteak baizen txatxarra zan txabola baten aurrean gelditu zan atsoa. eta giltz

bataz atea edegita, barrura sartu-erazo ninduan. Gela ziztrin aretako txoko baten sutondoa egoan; beste txoko bi zorroakaz esita ikusi zeitekezan, logelak mugatuz, antza. Erdian, aulki lokatu batzuk inguratuta, mai baldarra egoan.

Sartzean, Branca k jesarri-erazo ninduan mai-ondoan, eta eskerrona amaibako bedeinkapenez azaltzen eustala, arasa kirrinkatsu batetik, edontzi ta pitxar bete ur atarata, edontzi ur eskiñi eustan. Ez neban uste andirik leku aretan emon ekidanetan, eta eskintza alderatu neban. Atsoak baiña, itxura minduaz,

—Jauna, arren —erregutu eustan—, ez zapuztu goizean neronek ekarritako Tijuka basoko iturritik ur gozo garbia. Rio ko urik gozoena ei da, eta besterik nik emon ez dagiketsudan ezkerro, dedu andia litzakit edango ba zendu. Arren, Jauna...!

Izan be, egun sargoritsu aretan "Favela" rako bide aldapatsua eginda gero, egarri nintzan, eta bigarrenez arrenkatu eustanean, baietz esan neutsan. Edontzia eskintzerakoan, Ipanema ko atsoak,

—Aztu egin bear be...! —esan eban—. Egarri danean ez da obarik, "Calpirinha" ko tanto batzuk botatea baiño.

Au esanik, bonbil batetik edan bizi orren txurrusta laburra jaurti eban, eta jarraian, nire aurrean jesarrita, etxekoen gora-beerak emoten asi yatazan, atsegiñez beterik ni edaten begiztatzen ninduala. Izan be, Tijuka basoko ura gozoa zan, eta nik edan bitartean, atsoak beretarren zertzeladak emostazan.

— Bai, Jauna —iñostan mintzo leunaz—, Lourenco, billobatarik gazteenak, Ipanema ondartzako "Hilton" ostatuan diardu oiñetako garbitzailletzat, eta berak dakarkidan diruari esker, zeozer erosteko gai nozu. Mutiko ernai ta maitetsua da Lourenco. Beste billobak, ordea, eskurakaitzak dira, eta egun osoan zear euretara diardue, nik al dakit zertan...! Ai ni gaixoa...! Zerorrek jakingo ba zendu zelako istillu gorriak jasan bear dodazan, bizirik irauteko...! Bearrizan utsaz, eta erreumak lagaten nauanean, Ipanema ta Leblon ondarretara noatzu, itsasoak ertzera dakazan egur eta ol-zatiak batzeko, ikatza erosteko dirurik ez doguta... Sarri askotan, nire Lourenco maitiak badiñost egunen baten, anditu daitenean, lan egin barik bizi izango nazala..., bai, iñor ez Lourenco beste maitagarria, eta aingeru orreri esker, ba...

Branca atsoak mintzo gozo ta eresintsua eban, eta ni oartu barik, logura jarki-eziña menperatzen asten ninduan, atsoak berba egin bitartean. Alako baten, lokuma batek zentzumena ezereztu eustan, nire gogoak laiño lodiaren artean egan egiten ebala...

Gela zuriko oe baten itxartu nintzanean, bazirudian inguruko gauza guztiak bira ta bira yabildazala, buruko min izugarriaren artean. Miñak eraginda, eskuak burura eroan, eta orduan oartu nintzan lotura bataz bilduta nebala. Miñaren-miñez oi bat jaurti neban, eta orduan zuriz jantziriko irudi bat urreratu yatan, eta itz ulerkaitzakaz esan eustan keiñuakaz lagunduta geldi ta isillik egoteko. Noizbait, eta baretzen ez nintzala ikusirik, zeozer edan-erazo, eta miña arindurik, jatekoak ekarrita bere eskuz jaten emon eustan. Gero, lo astunak artu ninduan urrengo egunerarte...

Ez dot irakurlea gogait-eragin gura guztitariko zeatzakaz, baiña itz laburraz, auxe gertatu izan yatan... Iru egun lenago, goizaldean urizain batek Ipanema ondartzatik ez urrun aurkitu ninduan, burua ta aurpegia odolez beterik. Arin baten, eri-berebillean geisotegira eroan ninduen, eta soina-azterketa zeatza egiñik, buruan zartada itzela artu izan nebala egiztatu zan. Egokidazan zaintzak arturik, nire senetara biurtu nintzanean, kaskateko andi bategaitik, oroimen-galtze osoa jasaten nebala, iragarri eben geisotegiko osagilleek. Zauritua izanez gaiñera, dirua ta nortasun-agiria ostu izan eustezan, eta ona emen nire kinka larria: oroimen-galtzeagaitik nor nintzan ez nekian, eta au argitu egikean nire nortasun-agiria ostendua zan. Jaio-barri baten antzera oartzen nintzan, eta ibilten baita itz egiten be, barriro ikasi bear izan neban. Zorionez, baiña, ez yatazan zaillak billakatu ibilten eta itz egiten ikastea, nire geiso-ondoa luze samar izan zanez, lengora biurtu nintzanean, polito egiten neban berba beste geisoen laguntzaz, egun osoa lagunekin niarduaneta.

Baiña nire egoera bereizia, korapillo askatu-eziña biurtu zan geisotegiko agintarientzat, nirekin zer egin ez ekiela-ta. Nongoa nintzan jakin ba'lebe, auzia atonduko litzakean, baiña niri buruz zantzurik ez. Beste aldetik, ezin nengikien kalean itzi beste barik, orretarako ez nintzan artaratua-ta. Ateka onetan egoela, bein baten geisotegiko arduradunak, Mario Jaunak, bere saillerako laguntzaille bat eskatu eban, bere agintapean ebazan lau ogipekoak naikorik ez ziralako. Jardun orretarako osagille batek aipatu ninduan, gauzak arin eta ondo ikasten nebazan-eta. Mario Jaunak baekian nire egoera bereiziari buruz, eta bururatu yakon, jardunerako gai izatekotan, nire auzia atonduko litzakela.

Mario Jauna begiko ta maitetsua zan, eta jardun barriari buruz guztitariko argibideak emon eustazan. Onezaz gaiñera, kondalaritzaizti bat emon eustan, nire jarduna lenbailen ikasi nengian. Ain zuzen be, nire oarmenaren leku ezkutu baten, aspaldian ikasitakoak bizirik zirauan, eta oartu barik gaia laster menperatu neban On Mario'ren poz andirako. Olan ba, geisotegian lo-gela bat nire aukeran izanez gaiñera, dirua irabazten asi nintzan. Aldiaren joanean Mario ta biok adiskideak billakatu gintzazan, eta jaiegun guztietan bazkaltzera dei egiten eustan etxera. Emazteak eta bost seme-alabak oso ondo abe-taldu ninduen asiera batetik, eta bazkalostean egurastera joan oi gintzazan.

Brasil'go lurraldea ta onen gora-beerak ondo ekiazan On Mario'k, eta augaitik gauza askori buruz jakitun ipiñi ninduan. Gazterik, FUNAI eritxan inditarren aldeko erakundean, Mato Grosso Cuiaba uriburuan lan egin izan eban, eta gero Sao Paulo uri andi ta aberatsean. Nekazaritzaren Lur-saillan urte batzuk jardun ostean, Rio de Janeiro'ko geisotegira ardularitizat sartu zan andiki ezagun baten bitartez. Mato Grosso ta onen iparrerantz edatzen zan Rondonia lurraldea ondo ezagutzen ebazan. Erruki andia eutsen barruti oneitako inditarrai, jasaten eben erri-erailketagaitik. Antoni izena ipiñi eusten geisoategiko agintariak, eta nire nortasun-agiri barrian izen ori ta "Sao Nome" abizena irakurri zeitekezan. Sam askotan, berak bizi izandako gora-beerak gure autu-gaiak izaten ziran, gaitzesten ebazala inditarrai egiñiko izugarrikeriak.

— Bai, Antoni —esan eroian—, nik ezaguturiko bidebagekeri itzelak egin dautseguz inditarrai, betidanik izan diran euren lurrak ostuz, eta jarkiten zana

eraillez. Antxiña-antxiñatik eurok darabillezan biziera ta oiturai Mato Grosso ta Amazoni´ko oian usuetan, ez dautsie uko egin gura. Beste kulturarik ez dabe artu nai, betikoak, Jaungoikoak egin ebazan lez, iraun gura dabelako. Eta izan be, zuzen dagoz, baso usuak laga dabezanak atzerritarren oiturak eta legeak beregiteko, azkenean jopuak biilakatzen dira.

—Eta zergaitik ez dautso jaurlariak esirik ipinten orreri...?

—Aalegiñak egiten dauz laterriak, irauten daben inditarrai eurentzako bakarrik diran mugatutako lurak emonez, baiña olan eta guzti be, zaindarien ezin dabez Amazonia ta Mato Grosso told neurribageak bear dan lez zaindu. Baiña inditarrek badabe garaiteziña dan beste areno bat...atzerritarrek eurokin ekarritako geisotasunak, esaterako: etika, go-niña edo elgorria, pintzeldea, oritasuna, gibelmiña, naparrerria ta abar, au da, makur kutsugarriak. Inditarrentzat ezaugueak diran gatx onein aurka, aitzigorputz ezagaitik babesik bage aurkitzen dira. Izugarria benetan, dalako gatxek ekarri dautsiezen eriotzak. Talde batzuk zearo ondatu arte, izan be.

Etenaldi bat egin eban Mario´k, gogoeta illunetan murgilduta, eta gero.

—Badira inditar batzuk —jarraitu eban—, betiko biziera laga egiteari uko egin dautsoenak, eta euren barrutietan jarei jarraitzen dabe, aalik eta urrunen arrotzakandik gordeta, beti gerturik onein erasoai jarkiteko, eta sarritan atzerritar askok bizitza galtzen da-be inditarren gezi ta aztamakillen pean. Bildur naz, baiña, enda orren etorkiari buruz. Gaurregun zailla da inditarren kopurua ainbatzea, lurraldea andia dalako batetik, eta bestetik ezkutuan bizi diralako...

Ona elduta eten egin neutsan, auxe itauntzeko:

— Eta laterriak zergaitik ez ditu babesten arrotzen erasoetatik...?

— Zailla dalako. Inditarren lurren ondoan kokaturiko abelazle ta lugiñek, euren jabetza-gosea asetzearren, muga-inguruko lur-zatiak eureganatzen dabez. Nora joko dabe, baiña, inditarrek euren eskubideen aide...? Leku urruntsu areitan indarkeria nagusia da, eta iskilloz eta morroiakaz ondoen ornitua, a irabazle, eta onetan atzerritarrek beti edo geienetan gaiña artzen dabe. Eta inditarren egoerea areago laskitu dauan BR-364 bide zabala, laster amaituko da. Bide nagusi au Mato Grosso´n asita, Rondonia´ko iparraldean dagoan Porto Velho´raiño edatzen da, 1.400 km luze izanik. Alkarbide onen inguruan, laterriak egiñiko lurbanaketea ustiatuz jende asko kokatu da, inditar askoren bizimodua galtzori gorrian ipiñirik. Bene-benetan, bidezabal orrek kalte andia ekarriko dautse inditarrai, atzera egin bear izan dabela ez dakit noraiño.

Isildu zan Mario eta abagunea ustiatuz,

— Aizu, Mario —itaundu neutsan—, barruti areitako lurak aberatsak izango dira, ezta...?

— Guzurra badirudi be, ez dira aberatsak. Lurraren aberastasun edo emonkortasuna, iru bereiztasunetan oiñarritzen da: a) Meatz-gaien

aberastasunean, b) eguraldiaren zelakotasunean, eta d) landaretzaren garapenean. Mato Grosso ta Rondonia´ko lurralde oiantsuetan, baita Amazonia´n be geienbat, azpikoa edo sorua mee ta gitxi egiña da, amar zentimetro lodi bakarrik. Eguraldia oso euritsua da, eta zugaitzak moztu egiten diranean, onein babesa galdurik, ur naroeak lurrari mamiña kentzen dautsoe. Augaitik ba esan geinke, basotarako oso egokiak diran lurrak, abelazkuntza edo lugintzarako ezegokiak dirala. Olan eta guzti be, badira emonkorrak diran barruti batzuk, euneko ogei bat inguru.

—Zelan egiten da lur-banaketea...?

—Laterriak oso merke saltzen ditu lurrak, baita batzuk duan be. Lur-sailla norberaren jabetasuna billakatua, balioko zugaitzak (kaoba, Palo do Brasil, Zedro, Jacaranda etab) moztu ta saltzen dira, eta enparauari su emoten yako. Dana erre danean, orduan lanabesak sartzen dira, kakao, kafe. arto, gozoki-kañiabera, soia etab lantzeko. Urte batzuk igarorik emonkortasuna galduta, lurgintza abelazkuntzak ordeztua da, eta azkenean lur zatia ez da ezetarako gauza, barriro be basoa sortzeko izan ezik.

Edu onetan giarduan Mario´k eta biok, onen sendiarekin jaiegunetan egurastera giñoazanean. Brasil eta bere gora-beerak ondo ekiazana zan Mario, eta beragandik asko ikasi neban, Mato Grosso ta Rondonia´ri egokiezanetan batez be. Arek esanikoek, lurralde orreitarako erakarpina piztu eusten, zabaldia maite nebalako, eta Rio uriburu zoragarria izan arren be, nik zabaldietako jareitasuna ta aize garbia irrikatzen nebazan.

Bazan, baiña, aldi areitan kezkatzen ninduan arazo larria, askatu ezin nengikean korapillo biurria izan be. Nor nintzan, nondik nentorren, zergaitik aurkitzen nintzan Brasil' en, etabar. Niri buruz nenkian gauza bakarra auxe zan: goizalde baten, Ipanema ondartzatik ur zaurituta aurkitu ninduela, nor nintzan eta zer egiten neban uriburu andi are-tan ez nekiala. Geisotegian aztertu ninduenean, buru-atzekaldean kaska izugarria erakusten neban, eta onen ondorioz, garunetako erdigune garrantzitsua iritxita, oroimena galdu izan neban. Geisotegiko kiriolari nagusiaren eritxiz, artutako kalteak ez leuke nai-ta-ez betirako iraungo, buruko gatxak gitxi ezagunak ziran-eta, baiña bere ustez, aldiaren joanean, berez edo ezustezko jazoera baten bidez, oroimena barriro be etorri leitekik.

Biartean, baiña. berrogei ta zortzi urteko izanik, jaio-barri baten antzera jokutzen neban. Oroimen-galtze arek, antxiñako gauzak eta jazokunak nigandik ezabatu egiñez gaiñera, itz egiteko ta irakurteko gaitasuna ezereztu izan eustan, barriro ikasi bear izan nebazala. Izan be, aurrerapen andiak egin nebazan, eta iru illabete barik, portugaleraz parra-parra egiten neban, baita irakurri ta idatzi be.

Diruaren aldetik ez neban iñongo buru austerik, illeko saria ia osorik aurrezten neban-eta, baiña eziñegon larriak artuta oartzen nintzan, kaiola baten itxitako basaberearen antzera, izan be. Noizean bein, nire buruan zeozer argi motelaren antzera etorkidala iruditzen yatan, baiña etorri baizen ezustez itzungiten zan, illuntasunik andienez izten ninduala barriro. Gabaz, lo egin eziñik ordu amaibakoak emoten nebazan, nire buruak uko egiten eustana alperrik billatu naiean, noizbait, nekearen-nekez lo urduriak artzen ninduala.

Nire eziñegonaz Mario oartu izan zan, eta sarri askotan.

— Baiña Antoni —esan eroian—, zer jazoten yatzu, orren urduri egoteko....?

—Ez dakit, Mario, baiña nire atzoko illuntasunak mamu baten antzera jazarten nau. Lengo nire izaeratik zantzuren bat ba'etorkit...

Mario'k burua astintzen eban oldozkor, jazarten ninduan ezkutukia berak be estalgetu nai bai'leuan, eta gero nire arrenkurak uxatzeko, antza, lurralde aretako bereiztasunen baten barn emostan.

Irakurle: Iratxe Bernedo - Zornotza